

УДК 378

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/43-1-40>

Оксана ЗУБЕНКО,

orcid.org/0000-0001-5435-5817

*асистент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Донецького національного університету імені Василя Стуса
(Вінниця, Україна) xepazov@gmail.com*

Оксана СТОЛЯРЕНКО,

orcid.org/0000-0001-7080-0626

*кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Вінницького національного технічного університету
(Вінниця, Україна) Oksanny-81@ukr.net*

Олена СТОЛЯРЕНКО,

orcid.org/0000-0002-1899-8089

*доктор педагогічних наук,
професор кафедри педагогіки професійної освіти та управління освітніми закладами
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського
(Вінниця, Україна) Olena-best@ukr.net*

НОВІТНІ МЕТОДИ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ДИСТАНЦІЙНОГО ТА ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

З моменту введення карантинів закладам вищої освіти довелося кардинально змінюватися та шукати альтернативні методи для продовження процесу навчання іноземних мов. На момент спалаху COVID-19 навчання в інтернеті не було в новинку. Багато закладів вищої освіти вже використовували такий інструмент під час змішаного й дистанційного вивчення. Застосування таких методів навчання відбувається на всіх академічних рівнях і формах викладання іноземної мови. У статті досліджуються різні погляди стосовно новітніх способів викладання іноземних мов у закладах вищої освіти. Вивчаються виклики й сприятливі умови використання сучасних онлайн-ресурсів і технологій під час дистанційного й змішаного навчання. На думку Ю. Бистрової, поняття «новітні методи викладання» полікомпонентне, оскільки об'єднує всі ті нові й ефективні способи освітнього процесу (здобуття, передачі й продукування знань), які, власне, сприяють інтенсифікації та модернізації навчання, розвивають творчий підхід та особистісний потенціал здобувачів вищої освіти (Бистрова, 2015: 27–33). Питання впровадження новітніх методів у вищій освіті України з урахуванням зазначених форм навчання завжди актуальне. Робота спрямована на ґрунтовний аналіз новітніх методів викладання іноземних мов, які почали активно й стрімко розвиватися у зв'язку зі зростаючою потребою в опануванні іноземної мови в короткий термін. Доведено, що якісна іношомовна підготовка студентів закладів вищої освіти можлива за умови впровадження сучасних освітніх технологій, таких як: професійно орієнтоване навчання, метод проєктів, технології інтенсивного й дистанційного навчання, інформаційні й телекомунікаційні технології, робота з навчальними й контролюючими комп'ютерними програмами з іноземних мов, ігрові технології, створення презентацій, тренінгові системи навчання та інші.

Ключові слова: дистанційне навчання, змішане навчання, методика, іноземні мови.

Oksana ZUBENKO,
 orcid.org/0000-0001-5435-5817
 Lecturer at the Department of Foreign Languages for Specific Purposes
 Vasyl Stus Donetsk National University
 (Vinnytsia, Ukraine) xenazov@gmail.com

Oksana STOLIARENKO,
 orcid.org/0000-0001-7080-0626
 Candidate of Pedagogical Sciences,
 Associate Professor at the Department of Foreign Languages
 Vinnytsia National Technical University
 (Vinnytsia, Ukraine) Oksanny-81@ukr.net

Olena STOLIARENKO,
 orcid.org/0000-0002-1899-8089
 Doctor of Pedagogical Sciences,
 Professor at the Department of Pedagogy,
 Vocational Education and Management of Educational Institutions
 Vinnytsia State Pedagogical University after Mykhailo Kotsiubynskyi
 (Vinnytsia, Ukraine) Olena-best@ukr.net

NEW METHODS OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS, CHALLENGES OF DISTANCE AND BLENDED LEARNING

Since the introduction of quarantines, higher education institutions (HEIs) have had to change radically and look for alternative methods to continue the process of teaching foreign languages. At the time of the COVID-19 outbreak, online learning was not new. Many HEIs have already used this tool during distance and blended learning at all academic levels and forms of foreign language teaching. The article explores different views on the latest ways of teaching foreign languages in the HEIs. The challenges and possibilities of using modern online resources and technologies during distance and blended learning are studied. According to Yu. Bystrova, the concept of “the newest teaching methods” is multicomponent, as it combines all the new and effective ways of the educational process (acquisition, transfer and production of knowledge), which, in fact, contribute to the intensification and modernization of education, develop a creative approach and personal potential of higher education applicants (Bystrova, 2015: 27–33). The issue of introducing the latest methods in higher education in Ukraine, taking into account these forms of education, is always relevant. This work is aimed at a thorough analysis of the latest methods of teaching foreign languages which began to develop actively and rapidly due to the growing need to master a foreign language in the short term. It is proved that high-quality foreign language training of the students of HEIs is possible with the introduction of modern educational technologies, such as vocational training, project method, intensive and distance learning technologies, information and telecommunication technologies, work with educational and control computer programs in foreign languages, game technologies, creation of presentations, training systems, etc.

Key words: distance learning, blended learning, methodology, foreign languages.

Постановка проблеми. Невід’ємною частиною підготовки фахівців у різних галузях є вивчення іноземної мови, що являє собою важливий складник сьогоденного ритму життя. Опанування іноземної мови – дуже важливий крок, який потребує значних зусиль, адже в майбутньому це запорука успіху для подальшої кар’єри. Щоб досягти високого рівня з іноземної мови, викладачу важливо знати новітні методи навчання та спеціальні прийоми, щоб оптимально вибрати метод відповідно до рівня знань, потреб, інтересів студентів тощо. Раціональне вивчення та мотивування для використання методів навчання на заняттях з іноземної мови вимагає творчого підходу з боку викладачів, оскільки «педагогіка є наукою та

мистецтвом одночасно, тому й підхід до вибору методів навчання має ґрунтуватися на творчій педагогіці» (Кузьмінський, 2008: 159–160).

Віддалена форма навчання, в якій зараз вимушені знаходитись вищі навчальні заклади через спалах COVID-19, виявилася складним викликом для викладачів і студентів. Розглядаючи наслідки закриття денної форми навчання в закладах вищої освіти (далі – ЗВО), ЮНЕСКО назвала ряд викликів такого періоду (ЮНЕСКО, 2021), а саме: стрес для викладачів, соціальну ізоляцію, труднощі у вимірюванні, тестуванні засвоєння знань і проблеми, котрі пов’язані зі створенням, підтримкою та вдосконаленням дистанційного навчання. Як зазначає І. Когут: «Більшість цих наслідків

має велике значення для вищих навчальних закладів» (Когут, 2021). До цього можна додати й інші виклики, які стали більш вираженими в результаті різкої зміни методів навчання, а саме: недостатні цифрові навички (як серед студентів, так і серед викладачів), недосконалість методів вивчення в разі зміни методу спілкування зі студентами, питання академічної доброчесності (Совсун, 2020). Водночас будь-яка зміна соціальних умов може привести до того, що із часом проблеми, які стали очевидними, зміняться на нові можливості й шляхи для викладачів і студентів.

Тому в контексті вимушеного дистанційного навчання питання впровадження інноваційних методів у вищу освіту в Україні з урахуванням дистанційного й змішаного навчання найактуальніші. Такі теми, як зміст і форми навчання, новітні методи й технології навчання іноземних мов, їх особливості для закладів вищої освіти, потребують ретельного вивчення та аргументування з науково-практичного боку.

Аналіз досліджень. Аналіз наукових статей останнього періоду показав, що дистанційне навчання та методи, котрі використовуються в подібній роботі, привертають увагу дослідників. Технології дистанційного навчання та їх застосування у вищій школі розглядають такі дослідники, як Ю. Бистрова, І. Бацуровська, І. Совсун (Бистрова, 2015: 31; Бацуровська, 2011; Совсун, 2020), котрі звертають увагу на можливості платформи MOODLE. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання в закладах ЗВО роз'яснено Міністерством освіти і науки України (МОН, 2021). Деякі вчені розглядають можливість використання розумних технологій у контексті вивчення іноземних мов, включаючи вебінари, соціальні мережі, вікі й подкасти (Воронкова, Кивлюк, 2021: 89). Ю. Назаренко, О. Сирбу (Назаренко, Сирбу, 2021) аналізують проблеми й наслідки пандемії в освіті. Серед теоретичних і практичних підходів до розв'язання цих проблем, на їхню думку, важливими й недорозвиненими є питання формування та підтримки мотивації студентів до ефективного вивчення іноземних мов на дистанційних заняттях. Адже студенти, перебуваючи на відстані від викладача, мають слідкувати не тільки за часом на екрані ноутбука або смартфона, а також запам'ятовувати нову інформацію, розвивати нові знання та навички з іноземної мови. Питання підтримки мотиваційної складової частини й інтересу як результату в процесі вивчення іноземної мови потребує розробки відповідних методів, які мають містити цікаві й продумані завдання, що дають змогу розвивати творчий потенціал студентів, ефективно

опановувати матеріал та об'єктивно перевіряти рівень вивчених тем.

Мета статті – розкрити роль і значення новітніх методів викладання іноземних мов у закладах вищої освіти й розглянути проблеми дистанційного й змішаного навчання.

Виклад основного матеріалу. Сучасну освіту неможливо уявити без інформаційних технологій. Пройде ще трохи часу, і в поняття традиційного навчання міцно закріпляться такі інструменти, як електронні курси, електронні бібліотеки, новітні засоби навчання та технології передачі знань. Змінюються усталені підходи й методики, а найголовніше – змінюються потреби сучасних здобувачів вищої освіти. Очевидно, що не реагувати на ці зміни не можна й не вдається.

В умовах розвитку сучасного інформаційного суспільства ці зміни цілком природні, а впровадження інновацій в освіту є необхідним процесом.

Дистанційне навчання – це тип навчання, що засноване на освітній взаємодії віддалених один від одного викладачів і студентів. Реалізація такого навчання відбувається за допомогою телекомунікаційних технологій і ресурсів мережі інтернет. Популярне введення електронного навчання (e-learning) не повинно підміняти собою аудиторне заняття з викладачем. Тобто воно має лише розширювати можливості освіти й зменшувати аудиторне навантаження. Разом із тим дистанційне навчання є частиною змішаного навчання, яке стало все частіше використовуватися під час навчання студентів-заочників.

Змішане навчання (Blended Learning) – це підхід до педагогічної та технологічної моделі. Також це методологія, яка поряд з онлайн-технологіями спирається на безпосередню взаємодію між студентами й викладачами в аудиторії. Теоретичні й практичні дослідження дистанційного й змішаного навчання зараз надзвичайно актуальні, про що свідчить статистика Google Trends. У 2020 році тема пошуку «дистанційна освіта» стала найпопулярнішою. Інтерес до теми «змішане навчання» різко зріс у серпні й на початку 2020–2021 навчального року й продовжує залишатися на досить високому рівні.

У рекомендаціях Міністерства освіти і науки (МОН, 2021) щодо запровадження змішаної освіти у вищих навчальних закладах зазначено, що крім переваг у вивченні окремих дисциплін такий вид освіти забезпечує:

- узгодження змісту освітніх програм;
- постійний моніторинг якості освіти;
- демонстрацію індивідуальних курсів потенційним абітурієнтам;

– можливу комерціалізацію освітнього контенту.

Як ми бачимо, формується ідея, що змішане навчання стане найефективнішим і найпопулярнішим засобом навчання у сфері освіти, частково переходячи в комерційну площину.

Викладання іноземної мови під час використання дистанційного компонента в процесі змішаного навчання приносить значну користь, адже викладачі отримують інструмент із великим потенціалом. На результат навчання, однак, впливає наявність комп'ютерної грамотності викладачів, умінь підготувати необхідні матеріали, підібрати цікавий зміст, правильно використовувати чинні програми. Тобто цифрова грамотність викладачів і студентів як одна з важливих проблем, про яку згадують дослідники, виходить на перший план та одночасно починає розв'язуватися. Педагог ставить собі за мету донести цікавий матеріал зі зрозумілою подачею змісту. Під час підготовки до занять викладач перевіряє свій навчальний матеріал, звертаючи увагу на завдання, зміст тексту, фахову лексику, лексико-граматичне наповнення та інше. Для розвитку лексичної та граматичної компетенції та формування різних видів мовленнєвої діяльності можна використовувати такі додатки, як Quizlet, MasterTest, Online Test Pad, Kahoot!, ClassMaker. Платформа Quizlet, наприклад, суттєво полегшує процес засвоєння нового вокабуляру, проте доречно виконувати вправи з обмеженням в часі й комбінувати з іншими видами опитування, щоб унеможливити або суттєво зменшити можливість застосування електронного перекладу здобувачами.

Навчальний процес під час аудіювання за допомогою віддалених технологій також має широкий спектр можливостей. Викладач, використовуючи додаток, наприклад SKYPE або MS TEAMS, може включити аудіо- або відеофайли для прослуховування всіма студентами без використання додаткового обладнання. Усе, що для цього потрібно, – це правильно налаштувати звук і мати стабільне Інтернет-з'єднання.

Без сумніву, підготовка таких завдань вимагає додаткової роботи, але такий вид діяльності особливо важливий під час вивчення іноземних мов. Інструменти, які можуть допомогти із цим впоратися, – це документи Google. Наприклад, відповідь на відкрите запитання, використане в опитуванні, яке насправді може бути звичайним есе або офіційним чи неофіційним листом, студенти можуть писати й одночасно слухати навчальний матеріал, а викладач, отримавши відповіді, одразу може перевіряти й коментувати їх, навіть перевірити текст на унікальність на безкоштовних

онлайн-сервісах. Таке одночасне виконання письмового завдання протягом обмеженого часу зменшує можливість студентів копіювати відповіді з інтернету. Крім того, під час захисту роботи кожен учасник навчального процесу може вивести свою роботу на спільний екран та отримати коментарі щодо правильності виконання та корекції як від викладача, так і від інших здобувачів.

Значну допомогу в розширенні знань про різні онлайн-інструменти надають курси дистанційного навчання для викладачів, наприклад, Cambridge Assessment English. Наступний ресурс – Futurelearn – це освітня платформа дистанційного навчання як для викладачів, так і для студентів. Портал Coursera після впровадження суворого карантину почав надавати доступ до своїх курсів безкоштовно для викладачів, студентів та інших освітніх організацій. За останні два роки суттєво збільшилась роль вебінарів, тренінгів, розширилась їхня тематика й залученість аудиторії. Ряд освітніх центрів, наприклад, Міжнародний освітньо-методичний центр Dinternal Educational, запровадив серію сезонних вебінарів і тренінгів для викладачів, а також пропонує допомогу в проведенні тематичних онлайн-тренінгів для студентів зі своїми викладачами. Усі ці інструменти демонструють учасникам навчального процесу користь від користування зазначеними ресурсами.

Окрім цього, чудовим доповненням є інтерактивні дошки Miro (<https://miro.com/>) і Padlet (<https://uk.padlet.com/>), котрі надають можливість викладати матеріал і працювати в режимі реального часу. Студенти можуть спільно розробляти й демонструвати власні проекти й презентації. Викладач має змогу спланувати роботу так, щоб студенти мали можливість попрактикуватися: прослухати необхідний аудіоматеріал, подивитися навчальний відеоролик, дати відповіді на запитання, потренувати навички говоріння. Завдяки різноманітним програмним додаткам є можливість навчатися в будь-який зручний час, швидко знаходити й опрацьовувати навчальний матеріал. Можливість організації такої діяльності надають різні освітні платформи. Зручним інструментом можуть стати платформи MOODLE і Google Class, застосування таких сервісів, як Zoom, Google Meet, Skype, MS Teams, Discord тощо. За короткий час викладачам і студентам довелося освоїти можливості різних доступних навчальних платформ, іноді поєднуючи їх для досягнення мети заняття.

Без сумніву, читання, аудіювання, письмо й інші способи вивчення іноземних мов онлайн суттєво відрізняються в порівнянні з аудиторним навчанням, проте й вони можуть бути ефективними.

Викладаючи мовлення (за допомогою відео), педагог може бачити й чути студентів, так само як і в аудиторії, але виправлення помилок доводиться відкладати до тих пір, поки студент не закінчить промову, оскільки він зазвичай не може чути виправлене слово або фразу правильно. Доречно записати помилки студентів і провести дискусію або пояснення пізніше, по закінченню виступу здобувача. Викладач також може використовувати чат або жести, що, як показала практика, досить ефективно. Існує можливість для студентів записати себе й послухати результат або навіть зробити повторний запис, щоб покращити остаточну «версію» – це цікаві й корисні можливості, які відкривають інтернет-ресурси. Крім того, додаток ZOOM пропонує чудову можливість розбити студентів на пари або невеликі групи в різних залах (кімнатах), що дозволяє одночасно готувати діалоги або обговорювати теми. Викладач / тренер своєю чергою може відвідувати, перерозподіляти групи, слухати й допомагати їм із завданнями.

Читання на онлайн-заняттях теж досить ефективно в порівнянні з аудиторними: можна розповсюдити текст на екрані для всіх студентів одночасно, в результаті чого зникає проблема забезпечення підручниками чи достатньою кількістю роздаткового матеріалу. Нині текстовий переклад значною мірою замінюють онлайн-перекладачами, якими постійно користуються студенти, особливо з низьким рівнем володіння іноземною мовою. Якщо в аудиторії можна контролювати такий процес, то в умовах дистанційного навчання це практично неможливо. З такої причини практику перекладу під час дистанційного навчання варто обмежити окремими лексико-граматичними структурами.

Існує багато ресурсів для запису висловлювань, історій іноземною мовою. Найпростіший спосіб, яким студенти постійно користуються в спілкуванні між собою, – це запис монологу в будь-якому месенджері, котрий можна надіслати, в тому числі й викладачеві, з метою аналізу правильності вимови слів і речень з іноземної мови. Такий спосіб можна використовувати для запису власних голосових або звукових проєктів, вживаючи більш професійні інструменти, наприклад Speakpipe-диктофон, Padlet. Усі ці ресурси можуть допомогти значно урізноманітнити завдання, зробити їх привабливими й креативними й охопити більшу аудиторію учасників.

Карти Google – це також результативний ресурс для викладачів і студентів під час вивчення краєзнавчих тем, за допомогою яких можна проводити невеликі екскурсії до міст, що вивчаються. Наприклад, Лондон, столицю Великобританії, раніше описували й показували на картинці, а тепер завдяки новітнім технологіям можна «пройти» його старовинними вулицями й побачити сучасні хмарочоси Сіті.

Отже, ми бачимо, що існує багато онлайн-ресурсів, які зручно використовувати в змішаному й дистанційному форматі навчання, зменшуючи тим самим для викладачів проблеми й виклики, з якими вони зустрілися під час пандемії Covid-19, особливо на початку екстреного й важкого періоду переходу на віддалений формат навчання.

Висновки. Таким чином, дистанційне й змішане навчання є викликом сьогодення, з яким викладачі можуть і повинні впоратися. Існує ряд методологічних проблем, що мають організаційно-психологічний характер, які також доведеться розв'язувати тим, у чиїх руках освіта сучасної молоді. Для успішного прогресу у вивченні іноземної мови існує широкий вибір технічних можливостей: програми, платформи, ресурси. Зацікавлений фахівець спроможний знайти пояснення, майстер-класи й тренінги для опанування нових інструментів. Звісно, не все залежить від викладача, студенти також повинні бути вмотивовані й докладати певних зусиль у вивченні іноземних мов. Важливу роль відіграє технічне оснащення закладів вищої освіти, яке не завжди відповідає сучасним вимогам через недостатнє фінансування. Як ми бачимо, студенти можуть знайти багато цікавого й корисного в дистанційному навчанні, а завдяки ретельному плануванню змішане навчання може суттєво урізноманітнити традиційне заняття, передати знання новими й захоплюючими способами. Традиційні курси можуть бути модифіковані відповідно до змішаної або дистанційної моделі, потребам та очікуванням студентів у навчанні, а також педагогічним вимогам викладача. Проте необхідно врахувати навантаження на викладачів, яке за останній час зросло в кілька разів і залишається стабільно високим, що призводить до зниження інтересу, підвищення стресу (подекуди перманентного стресу) і емоційного вигорання навіть найкреативніших фахівців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бистрова Ю. Інноваційні методи навчання у вищій школі України. *Право та інноваційне суспільство*. 2015. № 1 (4). С. 27–33.
2. Кузьмінський А., Омеляненко В. Педагогіка : Підручник. Київ : Знання-Прес, 2008. 447 с.

3. Adverse consequences of school closures. *UNESCO* : вебсайт. URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/consequences> (дата звернення: 01.02.2021).
4. Когут І., Назаренко Ю., Сирбу О. Коронавірус та освіта: аналіз проблем і наслідків пандемії. *CEDOS-аналітичний центр* : вебсайт. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/koronavirus-ta-osvita-analiz-problem-i-naslidkiv-pandemii> (дата звернення: 01.02.2021).
5. Совсун І. Шість проблем української вищої освіти, які виявив карантин. Вища освіта в Україні. *Освіта UA* : вебсайт. URL: <https://osvita.ua/vnz/74767/> (дата звернення: 30.01.2021).
6. Бацуровська І., Самойленко О. Технології дистанційного навчання у вищій освіті. *Альянс наук : вчений – вченому* : матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 25–26 лютого 2011 р. Дніпро, 2011. Т. 6 : Наукові праці з педагогіки та психології. С. 26–29.
7. Воронкова В., Кивлюк О. Людина у освітньому просторі smart-суспільства. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*. 2017. № 10–11. С. 88–95. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/17103/1/Voronkova_Kyvlyuk.pdf (дата звернення: 30.01.2021).
8. Рекомендації щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової перед вищої та вищої освіти. *МОН* : вебсайт. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletsreads-2.pdf> (дата звернення: 30.01.2021).

REFERENCES

1. Bistrova Y. Innovatsiini metody navchannia u vyshchii shkoli Ukrainy. [Innovative teaching methods in the higher school of Ukraine] *Law and Innovation Society*. – 2015. – № 1 (4). – pp. 27–33. [in Ukrainian].
2. Kuzminsky A.I., Omelyanenko V.L. *Pedahohika: Pidruchnyk. [Pedagogy: Textbook]* – К.: Znannia-Pres, 2008. – 447 p. [in Ukrainian].
3. Adverse consequences of school closures // *UNESCO* : web-site. URL: <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse/consequences> [in English].
4. Kohut I., Nazarenko Yu., Syrbu O. Koronavirus ta osvita: analiz problem i naslidkiv pandemii. [Coronavirus and Education: analysis of problems and consequences of pandemic]. *CEDOS analytical centre*. URL: <https://cedos.org.ua/uk/articles/koronavirus-ta-osvita-analiz-problem-i-naslidkiv-pandemii> [in Ukrainian].
5. Sovsun I. Shist problem ukraínskoi vyshchoi osvity, yaki vyiavyyv karantyn. [Six problems that quarantine discovered]. *Higher education in Ukraine. Osvita UA*. URL: <https://osvita.ua/vnz/74767/> [in Ukrainian].
6. Batsurovsjka I.V. Tekhnolohii dystantsiinoho navchannia u vyshchyi osviti. [Distance learning Technologies in higher education] *Alians nauk: vchenyi vchenomu: mater.VI nauk.-prakt. konf., 25–26 lut. 2011 r. 2011 v. 6 : Naukovi pratsi z pedahohiky ta psykholohii. [Scientific works on pedagogy and psychology]*. pp. 26–29. [in Ukrainian].
7. Voronkova V., Kyvliuk O. Liudyna u osvitnomu prostori smart-suspilstva. [A man in an education space of smart-society]. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*. 2017. № 10–11. pp. 88–95. URL: http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/17103/1/Voronkova_Kyvlyuk.pdf [in Ukrainian].
8. Rekomendatsii shchodo vprovadzhennia zmishanoho navchannia u zakladakh fakhovoi peredvyshchoi ta vyshchoi osvity. *MON*. [Recomendathion on introduction of blended learning to the institutions of pre-high and high education] – URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/2020/zmyshene%20navchanny/zmishanenavchannia-bookletsreads-2.pdf> [in Ukrainian].